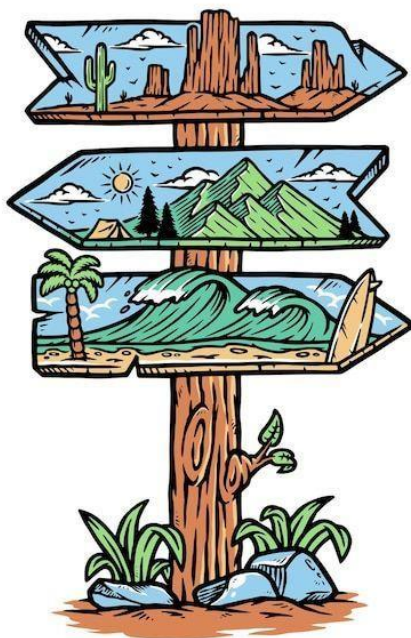

Анатолій ГУДЗЕВИЧ

ЩОДЕННИК НАВЧАЛЬНО- ПОЛЬОВОЇ ПРАКТИКИ

Вінниця 2026

*Розглянуто та схвалено на засіданні кафедри географії
(протокол №6 від 03 грудня 2025 р.)*

Рецензенти:

В.М. Воловик, доктор географічних наук, професор кафедри географії Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського;

А.Г. Кізюн, кандидат географічних наук, доцент, заступник директора з навчально-виховної роботи Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету.

Г93 Гудзевич А.В. Щоденник навчально-польової практики. Вінниця: ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 2026. 33 с.

Мета щоденника навчально-польової практики – фіксація та систематизація набутих теоретичних знань у практичних навичках, розвиток професійних компетентностей, вміння працювати з польовим матеріалом (збирати, обробляти, аналізувати), документування ходу виконання завдань, самостійних спостережень, труднощів та досягнень, а також підготовка до майбутньої педагогічної чи дослідницької роботи. У представлених матеріалах: відомості про обов'язки здобувачів під час проведення навчально-польової практики; правила ведення щоденника з комплексної практики з географічних дисциплін для здобувачів 3 курсу денної форми навчання; карту місця проведення практики; щоденник із систематизації і узагальненню матеріалів польових досліджень, проведення туристичних походів, екскурсій; загальні вимоги правил з техніки безпеки, в т.ч. пам'ятку про перебування у польових умовах.

Матеріали розраховані на здобувачів географічних спеціальностей (передусім для здобувачів 3-го курсу предметної спеціальності 014.07 Середня освіта (Географія), додаткової спеціалізації: краєзнавчо-туристична робота), а також можуть бути корисними для фахівців, в підготовці яких програмою передбачена польова практика.

*Затверджено на засіданні вченої ради
природничо-географічного факультету Вінницького державного
педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
(протокол №5 засідання від 10.12.2025)*

© Анатолій Гудзевич, 2026
© Вінницький державний
педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського, 2026

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
1. Обов'язки здобувачів вищої освіти на навчально-польовій практиці.....	6
2. Техніка безпеки.....	9
2.1. Загальні вимоги безпеки.....	10
2.2. Вимоги безпеки перед початком польової практики.....	11
2.3. Вимоги безпеки під час польової практики.....	12
2.4. Вимоги безпеки в екстремальних ситуаціях.....	13
2.5. Вимоги безпеки після закінчення навчально-польової практики.....	14
3. Рекомендації до ведення, структура та оцінювання польового щоденника.....	15
3.1. Правила ведення щоденника.....	15
3.2. Структура щоденника та критерії оцінювання його ведення.....	19
4. Щоденник навчально-польової практики (титульна сторінка, щоденні записи власних спостережень, карта відображення маршруту практики).....	22
5. Пам'ятка про перебування у природних умовах.....	29
6. Рекомендована література.....	32

ВСТУП

Навчально-польова практика (комплексно-географічна) є невід'ємною частиною навчального процесу для географічних спеціальностей, зокрема спеціальності 014.07 Середня освіта (Географія), що дозволяє студентам поглиблювати знання, набувати практичних навичок дослідженнями поза аудиторією. Це важливий етап підготовки майбутніх кваліфікованих вчителів, що відповідає освітнім стандартам бакалаврського рівня. Метою практики є: закріплення теоретичних знань з картографії, фізичної та економічної географії, а також розвиток навичок педагогічної, краєзнавчої та науково-дослідницької роботи. Щоденник польової практики для спеціальності 014.07 «Середня освіта (Географія)» є ключовим інструментом систематизації, рефлексії та демонстрації здобутих компетентностей, фіксуючи як теоретичні знання, так і практичні навички з географії та методики навчання, а також узагальнювати досвід для формування майбутнього вчителя-географа. Щоденник навчально-польової практики – це документ, який здобувач чи здобувачка веде упродовж усього періоду проходження практики, в якому вказуються виконання завдання та час/період їх виконання, власні рефлексії, труднощі та досягнення. У результаті, щоденник є не просто звітом, а персональним щоденником професійного становлення майбутнього вчителя-географа, що відображає його занурення в предмет, освоєння польових методик і формування педагогічної майстерності.

Основні функції щоденника:

1. **Документування:** Фіксація маршрутів, спостережень, зібраних даних та виконаних завдань під час польових досліджень.
2. **Навчальна:** Систематизація знань з фізичної, економічної та соціальної географії, а також методики викладання.
3. **Рефлексивна:** Запис вражень, труднощів, знайдених рішень та самооцінка роботи, що сприяє розвитку критичного мислення.
4. **Контролююча:** Служити основою для звіту перед керівником практики та екзаменаційною комісією.
5. **Комплексна:** Інтеграція теоретичної підготовки з практичним застосуванням, що підтверджує готовність до професійної діяльності вчителя.

1. ОБОВ'ЯЗКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ НА ПОЛЬОВІЙ ПРАКТИЦІ

Здобувачі зобов'язані:

а) до початку практики одержати від керівника практики від кафедри інформацію щодо порядку проходження практики та оформлення всіх звітних документів;

б) своєчасно прибути до місця збору перед виїздом на практику. Здобувачі несуть особисто цілковиту відповідальність за неявку на практику. здобувачі, які не з'явилися на практику з поважних причин, проходять її в інші терміни, інакше – можуть бути відраховані з університету за невиконання навчального плану;

в) у повному обсязі виконувати всі завдання, передбачені програмою практики, календарним планом (графіком) практики, індивідуальне завдання і вказівки керівників практики від кафедри;

г) повинен виконувати правила внутрішнього розпорядку, встановленого керівником практики, правила охорони праці, безпеки, виробничої санітарії, пожежної безпеки та особистої гігієни;

д) постійно знаходитися разом з групою в межах польового табору (бази) практики. Самостійні дії (відхилення від маршруту, магазин тощо) дозволяються тільки з відома керівника практики;

д) подавати керівнику практики для перевірки, підпису та оцінки оформлений щоденник практики;

е) своєчасно оформити звіт з практики та скласти диференційований залік з практики після її закінчення;

є) нести відповідальність за виконувану роботу та за дотримання правил охорони праці, власного здоров'я і правил безпеки;

ж) **мати з собою:**

Посуд:

- миска, ложка, чашка, посуд для води (фляга, пляшка тощо).

Одяг та взуття:

- легкий одяг (футболки, шорти, панамка/шляпа) та теплий одяг (в т.ч. шкарпетки шерстяні та ін.), штурмовка, накидка від дощу (дошовик);
- взуття на низькій підошві (краще кеди, кросівки), шльопки (на пляж);
- купальний костюм;
- засоби гігієни (мило, рушник, зубна паста тощо);

Різне:

- намет, «пінка» (килимok поролоновий) або надувний матрац, спальник (ковдра), поліетиленова плівка (2 шт. - під намет та над наметом);
- рюкзак (сумка);
- сонцезахисні окуляри;
- ліхтарик;
- ніжик;
- шнур для білизни на випадок прання (+ пральний порошок (мило) + декілька прищепок);
- голка, нитки, шматок тканини, клей «Момент» (чи інший);

- ліки (за необхідністю);
- фотоапарат, бінокль, щоденник, блокнот, ручка, олівець, компас (чи GPS-системи), карти, схеми.
 - заряджені павербанки;
 - аптечку;
 - документи.

Студент, який не виконав вимог щодо практики та отримав негативний відгук про практику або незадовільну оцінку під час захисту звіту, направляється на практику повторно під час канікул за власний рахунок.

2. ТЕХНІКА БЕЗПЕКИ

При роботі в природі здобувачі вищої освіти повинні дотримуватися правил техніки безпеки (системи організаційних заходів і технічних засобів, що запобігають впливу на здобувачів небезпечних чинників). Техніка безпеки під час польової практики включає: обов'язковий інструктаж перед її початком; дотримання правил поведінки на місцевості; використання спеціального одягу та взуття, а також знання дій у надзвичайних ситуаціях, щоб запобігти травмам і зараженню інфекціями

Інструктаж на робочому місці (первинний) має на меті ознайомити здобувачів з правилами техніки безпеки безпосередньо на місці проведення практики (екскурсії). Проведення інструктажу покладається на керівника групи (викладача). На початку практики має бути заведена книга обліку (журнал реєстрації) проведення інструктажу (додаток), де кожний здобувач має розписатися про ознайомлення з правилами техніки безпеки (див. нижче).

**Інструктаж з техніки безпеки,
проведений зі здобувачами 3-го курсу
природничо-географічного факультету**

« » _____ 20 р.,

які проходять польову практику за маршрутом:

2.1. ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ БЕЗПЕКИ

До польової практики допускаються:

- Здобувачі, які пройшли медичний огляд і які не мають медичних протипоказань для участі в польовій практиці;
- що пройшли інструктаж з техніки безпеки.

Під час *польової практики* здобувачі зобов'язані дотримуватись правил поведінки під час відповідних заходів; правила користування транспортом; не порушувати звичаї, традиції і норми поведінки корінних жителів. Час і місце проведення вказаних заходів визначається наказом ректора.

Здобувачі повинні пам'ятати, що небезпечними чинниками під час польової практики є:

- **фізичні** (екстремальні природні явища; екстремальний рельєф місцевості; транспортні засоби; техногенні катастрофи; інженерні системи в місцях проходження; відкриті водоймища; незручний одяг і взуття; неправильно підібране спорядження; колючі рослини; плазуни, птахи і тварини, здатні завдати травми);
- **хімічні** (пил; шкідливі і небезпечні речовини в повітрі і воді; недоброякісні або такі, що зберігалися без дотримання необхідних вимог продукти харчування);
- **біологічні** (хвороботворні мікроорганізми у воді і повітрі; отруйні рослини, комахи, плазуни)
- **психофізіологічні** (напруження уваги; емоційні навантаження; паніка).

Здобувачі зобов'язані дотримуватися правил пожежної безпеки.

Здобувачі повинні знати місце знаходження аптечки і уміти надавати долікарську медичну допомогу.

Про всі несправності устаткування та інвентаря, виявлених при підготовці до польової практики (походу, екскурсії, експедиції) здобувач зобов'язаний негайно проінформувати керівника групи.

Про кожен нещасний випадок потерпілий або очевидець зобов'язаний негайно повідомити керівника групи.

Здобувачі, які допустили невиконання, або порушення справжньої Інструкції, притягуються до відповідальності відповідно до Положення про заохочення і стягнення для здобувачів. Крім того, питання про їх участь в проходженні польової практики (подальших екскурсіях, туристських походах, експедиціях) вирішується в індивідуальному порядку.

2.2. ВИМОГИ БЕЗПЕКИ перед початком ПОЛЬОВОЇ ПРАКТИКИ

Вивчити зміст Інструкції.

Пройти відповідну підготовку, інструктаж, медичний огляд і представити довідку про стан здоров'я.

Підібрати зручний одяг і взуття, що не утруднює рухів і відповідає сезону і погоді.

Підібрати і підігнати туристське спорядження.

При необхідності узяти з собою запас питної води і продуктів, для яких можливо забезпечити необхідні умови зберігання.

У разі виявлення несправності устаткування, спорядження і інвентаря студент зобов'язаний негайно повідомити керівника групи.

Перед поїздкою дізнавайтесь у місцевої влади чи ДСНС, чи безпечна територія: не йдіть у ліси, лісосмуги, поля та степи без перевірки інформації про безпечність території перебування (проїзду)! Це найважливіше правило; багато територій заміновані.

2.3. ВИМОГИ БЕЗПЕКИ під час ПОЛЬОВОЇ ПРАКТИКИ

Під час польової практики необхідно дотримуватись правил експлуатації устаткування, спорядження і інвентаря.

Під час польової практики здобувач зобов'язаний:

- дотримуватись цієї інструкції;
- дотримуватись правил експлуатації устаткування, спорядження та інвентаря;
- дотримуватись програми, маршруту, графіку проведення і встановленого порядку проведення польової практики;
- дотримувати правил особистої гігієни;
- дотримуватись встановленої керівником групи форми одягу, зокрема не носити камуфляжний одяг, передусім в умовах воєнного стану;
- дотримуватись правил безпеки в конкретних природних і погодних умовах;
- дотримуватись правил дорожнього руху і користування транспортом;
- дотримуватись місцевих традицій і звичаїв;
- дбайливо відноситися до природи, пам'ятників історії і культури, до особистого і групового майна;
- розводити вогнища тільки в присутності і з дозволу супроводжуючих осіб з дотриманням всіх необхідних заходів обережності;
- дотримуватись вимог гігієни при приготуванні їжі та її споживанні;
- дотримуватись встановленого питного режиму;
- беззаперечно виконувати всі вимоги і вказівки керівника групи.

Здобувачам забороняється:

- покидати місце розташування групи;

- ходити босоніж;
- чіпати руками колючі, ріжучі і незнайомі предмети (міни, снаряди тощо), рослини;
- пробувати на смак незнайомі рослини, гриби, ягоди, рибу і інші «дари природи»;
- чіпати отруйних, жалячих і незнайомих комах, риби і тварин;
- пірнати у незнайомих місцях, довго плавати;
- пити воду з водоймищ без відповідної обробки;
- без дозволу керівника групи віддалятися від групи на відстань, що перевищує межі прямої видимості;
- без дозволу керівника групи чіпати руками і наближатися до яких-небудь птахів і тварин;
- виконувати будь-які дії без дозволу керівника групи.

2.4. ВИМОГИ БЕЗПЕКИ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ СИТУАЦІЯХ

Під час повітряної тривоги забороняється: спостерігати за бойовими діями; стояти під відкритим небом, перебігати під обстрілом.

Уникайте прифронтових зон та деокупованих територій, де не було розмінування.

При знаходженні невідомих предметів (мін, снарядів та ін. небезпечних чи незнайомих предметів): не чіпайте, не підбирайте, не кидайте у вогонь; якщо знайшли - не підходьте, огородіть (якщо безпечно), **повідомте 101/112 і чекайте на фахівців**; не використовуйте телефон біля невідомих предметів.

При укусі отруйними тваринами, плазунами, комахами, при отриманні травми в результаті дії екстремальних природних явищ, або при русі в умовах екстремального рельєфу негайно (якщо є така можливість)

повідомити про те, що трапилося керівника групи, при нагоді надати собі першу медичну допомогу.

При появі ознак поганого самопочуття або нездужання негайно повідомити про це супроводжуючому керівникові.

При виникненні надзвичайної ситуації (екстремальних природних явищах; появі сторонніх запахів, задимленні тощо) негайно повідомити про це керівника групи і діяти відповідно до його вказівок.

При необхідності і можливості допомогти керівникові групи необхідно надати потерпілому першу допомогу і транспортувати потерпілого до найближчої лікувальної установи.

2.5. ВИМОГИ БЕЗПЕКИ ПІСЛЯ ЗАКІНЧЕННЯ ПОЛЬОВОЇ ПРАКТИКИ

Здати отримане туристське спорядження керівникові групи.

При виявленні несправності устаткування, пристосувань, спорядження проінформувати про це керівника групи.

З дозволу керівника групи піти (поїхати) додому.

(підпис здобувача)

(підпис керівника)

3. РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВЕДЕННЯ, СТРУКТУРА ТА ОЦІНЮВАННЯ ПОЛЬОВОГО ЩОДЕННИКА

Для ведення польового щоденника важливо бути систематичним, точним та деталізованим : записувати дату, годину, погоду, місце, мету, використовувати праву сторінку для тексту та ліву для схем/рисунків (олівцем), збирати дані об'єктивно (не змішувати матеріали), описувати кожну нахідку окремо та додавати координати/орієнтири до кожної точки спостереження.

3.1. ПРАВИЛА ВЕДЕННЯ ЩОДЕННИКА

1. Щоденник є основним документом здобувача під час практики. Титульна сторінка (с.16) : Обов'язково вкажіть назву організації, експедиції/практики, ПІБ, спеціальність, курс, групу, вид практики, маршрут практики, термін проходження практики, терміни проходження, ПІБ керівника (ів) практики від кафедри, а також номер телефону для повернення в разі втрати.

2. Щоденник практики підтверджує перебування здобувача вищої освіти на практиці. Він є робочим докумен-

том, матеріали якого є складовою частиною дослідницької роботи та звіту про практику. Записи в польових щоденниках є основним початковим матеріалом з реєстрації фактів, на якому надалі будуватиметься вся робота при складанні звіту про рекогносцирувальні обстеження або після виконання теми.

3. Записи ведуться щодня, щоб мати змістовну системну інформацію про хід практики.

4. Кожен запис повинен починатися з дати, змісту та завдання на виконання робіт і повинен містити короткий зміст і підсумки виконаної роботи.

5. Щоденник не повинен служити польовим блокнотом, інакше він може бути потріпаний, забруднений, вимочений. У нього записують результати спостережень, зроблених на екскурсії або під час індивідуальної роботи. Дуже важливо навчитися вести записи лаконічно, так, щоб вони відображали конкретні особливості місцевості, природні явища, специфіку об'єктів, що вивчаються. Не можна захаращувати щоденник загальними відомостями, що повторюють підручник і інше керівництво, зате дуже важливо – хай в недосконалій формі – заносити в нього

свої міркування і питання, які виникли по ходу маршруту. Сформульоване питання допомагає шукати на нього відповідь.

У щоденнику наводяться:

- візуальні спостереження, ескізи рисунки та схематичні зображення місцевості та природних процесів місць маршруту практики;

- результати обстеження різноманітних об'єктів, що піддавалися дослідженням за період практики, оцінку їх стану та причини їх оптимальності чи неблагополуччя, критичний аналіз стану організації заходів використання.

- координати об'єктів, які обстежуються. Отримуйте координати за допомогою GPS та відмічайте точки на карті.

- наводяться особисті пропозиції здобувача щодо вдосконалення окремих ланок господарської діяльності, природоохоронних заходів у районах дослідження.

6. У польовому щоденнику записи варто вести простим олівцем, залишаючи з обох боків сторінки поля, щоб записи не затиралися.

7. У погану погоду робіть записи у додатковій книжці, а потім перенесіть їх.

7. Регулярно робляться відмітки про виконання окремих пунктів календарного плану проходження практики.

8. Не рідше одного разу на три дні (або за вимогою) здобувач повинен подавати щоденник на перегляд керівнику (ам) практики від кафедри. Керівник (и) практики перевіряє (ють) щоденник і робочі нотатки, записує (ють) свої зауваження в щоденнику і підписує (ують) записи, зроблені студентом у щоденнику та в робочих нотатках і записи щодо виконання індивідуальних завдань.

9. В останній день практики студент повинен подати щоденник з робочими записами керівнику (ам) практики, який оцінює роботу студента на практиці.

10. Після закінчення практики студент у встановлений термін повинен подати щоденник з робочими записами (разом із звітом про практику та іншими документами, встановленими кафедрою), керівнику (ам) практики від кафедри, який (і) після повного оцінювання практики здобувача повертають щоденник його власнику.

Без заповненого, відповідно до наведених вимог щоденника, практика не зараховується.

Зазначені вимоги до ведення щоденника мають рекомендаційний характер, проте обов'язково в ньому мають бути зафіксовані мета, завдання та власні спостереження під час екскурсії. Особливо важливим в щоденнику є аналіз побаченого та висновки, які студент самостійно робить як підсумок своєї роботи

3.2. СТРУКТУРА ЩОДЕННИКА ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЙОГО ВЕДЕННЯ

Під час проходження практики здобувачі виконують реальні завдання, спостерігають за робочими процесами та поступово набувають професійних навичок. Щоб цей досвід не залишився розпорошеним, його потрібно фіксувати. Зміст виконаних завдань практиканта, умови роботи та результати діяльності занотовується у звітному документі – щоденнику практики. Ці записи важливі не тільки для студента, а й для керівника практики, який оцінює активність студента і набуття ним професійних навичок.

Структура щоденника

Польовий щоденник включає такі складові частини: титульний аркуш із зазначенням здобувача-виконавця, карту та щоденні робочі записи своїх спостережень за кожен екскурсійний день за такою схемою:

- День практики. Дата. Час початку і закінчення.
- Погода.
- Спосіб руху, кілометраж.
- Прив'язка до району (місця) практики (коротка характеристика місцевості).
- Назва екскурсійного об'єкта (ів).
- Тематична спрямованість маршруту (актуальність теми).
- Мета. Завдання.
- Результати спостережень (в т.ч. складання схеми маршруту, опис шляху і екскурсійних об'єктів).
- Висновки з екскурсії.
- Власні рекомендації до покращення стану об'єктів спостережень.

Критерії оцінювання

Критерії оцінювання роботи з щоденником польової практики включають повноту та своєчасність записів (ві-

дображення всіх видів робіт, тем, дат), логічність і послідовність викладу, грамотність і науковість мови, детальність опису спостережень, експериментів, результатів, а також правильність оформлення (графіки, таблиці, схеми), відповідність змісту завданням практики, наявність висновків та їхню обґрунтованість, а також загальне враження від ведення щоденника.

Таблиця

Критерії оцінювання щоденника з польової практики

№ з/п	Критерії	Максимальна кількість балів
1.	Складання плану робочого дня. Обґрунтування актуальності теми, формулювання мети та завдань екскурсії	10 балів
2.	Виклад побачених фактів, результатів спостережень в логічній послідовності	15 балів
3.	Якість і глибина змісту (спостереження, аналіз).	25 балів
	Наявність висновків та їхня обґрунтованість	15
4.	Зв'язність тексту, візуалізація. Загальне враження та відповідність вимогам	10 балів
5.	Своєчасність та повнота записів.	5 балів
Разом		80 балів

4. ЩОДЕННИК НАВЧАЛЬНО-ПОЛЬОВОЇ ПРАКТИКИ

Титульна сторінка

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені Михайла Коцюбинського
кафедра географії

ЩОДЕННИК НАВЧАЛЬНО-ПОЛЬОВОЇ ПРАКТИКИ

Здобувача(чки) _____
(прізвище, ім'я, по-батькові)

Спеціальність _____
(шифр, назва)

Курс _____ Група _____

Вид практики _____

Маршрут практики _____

Термін проходження практики

У період з _____ 20 _____ р. по _____ 20 _____ р.

Керівник(и) практики від кафедри

(прізвище, ім'я, по-батькові)

(прізвище, ім'я, по-батькові)

Оцінка роботи здобувача (чки) на практиці _____

Перевірив _____
(підпис, дата)

ЩОДЕННІ ЗАПИСИ ВЛАСНИХ СПОСТЕРЕЖЕНЬ

День практики _____ Дата _____ Час початку і закінчення _____

Погода _____

Спосіб руху _____ кілометраж _____

Прив'язка до району практики (коротка характеристика місцевості)

Назва екскурсійного об'єкта (ів) _____

Тематична спрямованість маршруту _____

Мета: _____

Результати спостережень

(в т.ч. складання схеми маршруту, опис шляху і екскурсійних об'єктів)

[illegible]

День практики _____ Дата _____ Час початку і закінчення _____

Погода _____

Спосіб руху _____ кілометраж _____

Прив'язка до району практики (коротка характеристика місцевості)

Назва екскурсійного об'єкта (ів) _____

Тематична спрямованість маршруту_____

Мета: _____

Результати спостережень

(в т.ч. складання схеми маршруту, опис шляху і екскурсійних об'єктів)

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

5. ПАМ'ЯТКА

про перебування у природних умовах:

- прагніть не засмічувати ліс: сміття, папір, кульки та ін. – спаліть, а все, що не горить і не розкладається в землі, заберіть. Харчові відходи можна залишити на видному місці як пригощання дикій тварині;

- розводьте вогнище лише у спеціально відведених місцях, подалі від дерев і сухої трави. Перш ніж піти – старанно гасіть вогнище водою чи піском.

- у лісі, полі, біля річки, в горах ви гість, а тут є і осілі жителі – птахи, звірі, комахи, плазуни, риби. Ставайте трохи менше їх турбувати, особливо в період гніздування і вигодовування потомства, не руйнуйте гнізд, нір, лігв, не забирайте в місто молодих тварин, пташенят, без батьків вони загинуть. Вони не пристосовані до життя в неволі, а хвора тварина може бути небезпечною;

- дикі тварини при раптовій зустрічі, якщо не вдалося втекти, захищаються. Захищайтеся і ви – відступом, при необхідності навіть втечею;

- не проявляйте зайвої цікавості, без особливої пот-

реби не заглядайте в різні затишні місця – в дупла, печерки, зарослі. Там напевно хтось живе, зачаївся, приготувався відбити будь-яке вторгнення на свою територію. Якщо в холодну пору року з дупла або нори витягнути сплячу тварину, вона загине;

- не чіпайте дрібних тварин, їх і так може образити хто завгодно; спостерігайте, але не наближайтеся, не торкайтеся дитинчат, пташенят і яєць, щоб не відлякати батьків запахом. Транзисторний приймач слухайте удома, в лісі слухайте птахів;

- якщо ви торкалися до дикої тварини, його лігва або гнізда, вимийте руки. У людини і тварин більше 150 загальних хвороб;

- не обломлюйте дерев. Їх багато в лісі, але ростуть дерева поволі, всього по 20–30 см в рік;

- усіх рідкісних рослин, занесених в Червону книгу, ви можете не знати. Тому не рвіть квітів, яких на вашому шляху зустрічається мало. До речі, лісові і польові квіти швидко в'януть, привезти їх в місто свіжими, як правило, не вдається. Враховуючи це, не збирайте великих букетів;

- за збиток, нанесений природі, закон передбачає ві-

дповідальність. Збиток, заподіяний дітьми, відшкодовують батьки;

- культура поведінки людини – атрибут не тільки міського побуту. По-справжньому культурна і вихована людина залишиться такою в самому глухому лісі, навіть там вона не зробить нічого, що може заподіяти шкоду природі.

- бережіть природу – наше безцінне національне надбання!

6. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Атлас Вінницької області. Вінниця: ДП «Державна картографічна фабрика», 2008. 18 с.
2. Гудзевич А.В., Гудзевич Л.С., Чиж О.П. Польова практика з природничо-географічних дисциплін та основ шкільного туризму (навчально-методичний посібник). Вінниця, 2010. 108 с.
3. Гудзевич А.В. Стежками Олександрівського парку-Вінниця: Віндрук, 2011. 60 с. + іл. 8
4. Гудзевич А.В., Любченко В.Є., Война І.М. Вінниччина: цифри та факти : навчальний посібник. Вінниця: ПП Балюк І.Б., 2018. 320 с.
5. Купач Т.Г., Дем'яненко С.О. Польові природничо-географічні дослідження територій: навчально-методичний посібник для студентів напряму підготовки «географія» та «освіта». К., 2017. 80 с.
6. Освітньо-професійна програма «Середня освіта. Географія. Краєзнавчо-туристична робота» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти Галузі знань 01 Освіта/ Педагогіка. Спеціальність 014 Середня освіта (за предметними спеціальностями). Предметна спеціальність 014.07

Середня освіта (Географія). Додаткова спеціалізація: Краєзнавчо-туристична робота. Освітня кваліфікація: Бакалавр середньої освіти (Географія). Професійна кваліфікація: Вчитель географії. Організатор краєзнавчо-туристичної роботи. Вінниця: ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 2014. 18 с.

7.Про внесення змін до переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 р. № 1392 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2022-%D0%BF#Text>

8.Про вищу освіту: Закон України від 05 вересня 2017 р. №2145-VIII (останні зміни від 25.09.2020). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>